

УДК 002.55:346

БАКЛАН О.В., кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансового та адміністративного права
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА ВІДНОСИН У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

***Анотація.** Про теоретико-прикладні питання інформаційно-правового забезпечення відносин у сфері підприємництва.*

***Ключові слова:** інформаційно-правове забезпечення, адміністративно-правове забезпечення, підприємництво, економіка, сфера підприємництва.*

***Аннотация.** О теоретико-прикладных вопросах информационно-правового обеспечения отношений в сфере предпринимательства.*

***Ключевые слова:** информационно-правовое обеспечение, административно-правовое обеспечение, предпринимательство, экономика, сфера предпринимательства.*

***Summary.** On the theoretical and applied issues of information and legal support of relations in the field of entrepreneurship.*

***Keywords:** information and legal support, administrative and legal providing, entrepreneurship, economy, field of entrepreneurship.*

Постановка проблеми. Нині наша країна знаходиться в умовах так званого “перехідного” періоду (який в Україні, на жаль, триває вже третє десятиріччя). У цих умовах діє доведений економічний принцип, обґрунтований науковими дослідженнями (див., наприклад [1 – 4]): чим більше країна відстає економічно, тим більш впливовою має бути роль державного управління (регулювання тощо) у сфері економіки та її матеріальної основи – підприємництва. Зокрема, це, певним чином, стосується і інформаційно-правової складової відносин у сфері підприємництва України, які виникають під впливом публічного управління та пов’язані з формуванням громадської думки як суспільства у цілому, так і окремих верств населення.

Метою статті є дослідження окремих елементів зазначених вище відносин.

Виклад основних положень. За різними міжнародними оцінками за легкістю ведення бізнесу Україна знаходиться лише на початку другої сотні країн світу: індекс інвестиційної привабливості нашої країни за п’ятибальною системою коливається у межах 2,4 – 2,6 бала, за індексом економічної свободи наша країна традиційно залишається у групі країн-аутсайдерів, в рейтингу Світового банку Paying Taxes-2013 (за простотою оподаткування) Україна знаходиться на 165 місці (піднявшись за останній рік на 18 пунктів). Однією з причин такого становища є те, що звичайно спотворює принципи конкуренції та прозорості у сфері підприємництва України, а саме: нестабільність, нечесність, непрозорість та несправедливість регуляторної політики. Так, наприклад, не зважаючи на певні намагання влади щодо поліпшення бізнес-клімату, у тому числі і за допомогою адміністративно-правового та інформаційно-правового забезпечення вітчизняного підприємництва (див., наприклад, закони України “Про регулювання містобудівної діяльності”, “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій”; створення Фонду підтримки малого інноваційного бізнесу, НАК “Укрсвітлолізинг”; початок роботи української інтегрованої системи трансферу

технологій та ін), слід все ж такі констатувати, що зроблено недостатньо для відчутного зростання сучасної інноваційної складової економіки, а реалізовані заходи були не завжди ефективними через наявність законодавчих перепон (так, наприклад, Рахункова палата підрахувала, що за останні два роки базовий Закон України “Про державні закупівлі” було змінено 17 разів), обмеженість фінансових ресурсів, недобросовісність та неякісність ведення регуляторної політики та ін.

Викладене дає підстави стверджувати, що Україна залишається непривабливою для бізнесу, залучення та захисту інвестицій, країною із низьким рівнем відкритості та прозорості регулювання внутрішнього ринку, із низьким рівнем людського розвитку тощо. І це незважаючи на те, що за геополітичними масштабами, економічним, технологічним, оборонним і науковим потенціалом Україну і донині можна зрівнювати з багатьма розвинутими країнами. Так на початку ХХІ сторіччя, за певними оцінками, в розрахунку на душу населення природно-ресурсний потенціал України в 1,5 – 2 рази перевищував ресурсний потенціал США, в 4 рази – ФРН, 12 – 15 разів – Японії [5, с. 44]. Крім того, пов’язуючи актуальність теми дослідження з практичною значущістю та корисністю, вважаю за потрібне звернути увагу на беззаперечну обставину або ствердження – що результати будь-яких адміністративних, економічних і соціальних реформ варто оцінювати рівнем добробуту населення країни, за яким Україна, на жаль, посідає одне з останніх місць серед країн Європи.

Враховуючи все вищезазначене, слід підкреслити перманентну **актуальність зазначеного наукового напрямку дослідження**. А саме: суспільні трансформації у вітчизняній сфері підприємництва порушують та зачіплюють різноманітні питання щодо відповідності наявних теоретико-прикладних підходів дослідження суспільно-економічних змін, адже зазначені перетворення характеризувалися специфічними як правовими так і економічними особливостями. Крім цього, теоретично-прикладні дослідження цього наукового напрямку часто змішуються з швидкобажаними рекомендаціями та ідеологічними уподобаннями. Як зазначають В. Барков і Т. Розова, “зберігається давня традиція політичної гри у крайнощі, а також кон’юнктурне ставлення до історичного минулого і сучасних соціально-політичних процесів. Навіть тоді, коли ці процеси охоплюють величезні масштаби, якими, наприклад, були масштаби СРСР, або історичні періоди довжиною в століття” [6, с. 13].

У цьому контексті заслуговує на увагу висновок Клауса Оффе про дилему одночасності політичних та економічних перетворень. Ця дилема робить неможливим застосування підходу, розробленого для дослідження досвіду у таких прикладах як: Західна Європа після Другої світової війни, демократизація в країнах Південної Європи в 70-ті рр. ХХ ст., руйнування авторитарних режимів у Південній Америці у 1980-ті рр. та інших подібних. Насамперед, в Центральній та Східній Європі на перший план вийшли територіальні проблеми, міграційні процеси, національні конфлікти, інтеграційні процеси тощо. Варто враховувати і те, що найактуальнішою проблемою для України продовжує бути економічно-правова проблема переходу державної власності на засоби виробництва в інші форми власності. Це викликає потребу в упорядкуванні питання щодо створення якісно нового класу підприємців і власників капіталу. Не остання роль у цьому напрямі належить інформаційно-правовому забезпеченню формування громадської думки з цього приводу [7, с. 10].

Таким чином, необхідність науково-теоретичної розробки питань інформаційно-правової складової (взаємозалежності тощо) відносин у сфері підприємництва між органами публічного управління та громадськістю в Україні зумовлена:

- недостатністю системних комплексних та галузевих наукових досліджень і науковообґрунтованої фундаментальної теорії адміністративного та інформаційного права стосовно зазначеної проблематики;

- потребами юридичної практики правозастосування і необхідністю розвитку законодавства щодо адміністративно-правового та інформаційно-правового регулювання у сфері підприємництва.

У цьому ж сенсі варто підкреслити, що принциповою “вітчизняною” перепорою в об’єктивному усвідомленні зазначеної проблематики є те, що ринковоорієнтована економіка і стала демократія можуть бути нарешті запроваджені у нашій країні. З одного боку, ненав’язування суспільству України ззовні (як зі сходу так і з заходу) економічних моделей розвитку та варіантів демократичних трансформацій, також декларативне гарантування міжнародними відносинами взаємозалежності впродовж тривалого часу. З іншого боку, об’єктивному усвідомленню та розв’язанню зазначеної проблематики заважає її різне сприйняття у різних регіонах України. Провідне місце у цьому напрямі об’єктивного сприйняття зазначених сучасних тенденцій у сфері підприємництва у нинішній період розвитку країни як органами публічного управління, так і громадськістю належить інформаційно-правовому забезпеченню формування громадської думки.

Економіка (підприємство тощо), що виникла на початку 90-х рр. ХХ століття як у Східній Європі, так і в Україні, є “політичним капіталізмом”, насадженим реформаторською елітою. Проте легітимність цього процесу залежна від ступеня довіри до самих політичних еліт, тобто за умов отримання ними від населення демократичного мандата на проведення реформ та взяття на себе зобов’язань підзвітності населенню. Але такий мандат може бути отриманий демократичним шляхом. Ситуація виявляється парадоксальною – можливість економічних перетворень залежить від інституціалізованої демократії, умови для якої ці перетворення самі мають створювати [7, 10 – 13].

Врахування специфіки інформаційно-правової складової (взаємозалежності) відносин у сфері підприємництва між органами публічного управління та громадськістю у сучасний період розвитку змушує дещо удосконалити наявний теоретико-прикладний інструментарій. Тому слід зазначити, що сама потреба в його удосконаленні повинна відігравати не останню роль в сучасних перспективах розвитку теорії як економічної науки, так і адміністративного та інформаційного права. Передусім ідеться про перегляд теорій модернізації та демократизації, що розвивалися впродовж останніх п’ятдесяти років. Вчені виокремлюють кілька етапів розвитку цих теорій, що відображають певну теоретичну та практичну заангажованість дослідників, пов’язану з відповідними суспільно-політичними процесами, досліджуваними ними (див., наприклад [8 – 11]).

У даному контексті варто відмітити, що особливістю розвитку теорій демократизації наприкінці ХХ століття стала вимога пошуку теоретичного синтезу, покликаного подолати недоліки попередніх підходів шляхом їх поєднання. Внаслідок цього встановилася відносна рівновага між структурною та процедурною парадигмами. Що практично підтверджує В. Меркель: “щоб точно виміряти коридор можливостей, не можна обійтися без системних, культуралістських та структуралістських теорій. Лише точний аналіз умов з усіх цих різних теоретичних точок зору дасть нам достатнє уявлення про можливості дій в кожному випадку трансформації” [12, с. 82].

За останні сто років у цивілізованих країнах з капіталістичним способом виробництва та підприємництва, де контроль над капіталом здійснюють переважно власники засобів виробництва і головною метою є отримання максимального прибутку, використовуються дві концепції економічної ролі держави: кейнсіанство і лібералізм [5, с. 28-30]. Представлені економічні теоретичні концепції капіталістичного способу

виробництва, починаючи із загальної теорії Дж. М. Кейнса, на відміну від засновників класичної школи та неокласиків розглядають національну економіку як поєднання не одного, а двох начал: 1) конкурентного ринку на основі приватної власності, включаючи монополію; 2) регулюючої ролі держави. Зазначене яскраво демонструють дані порівняльної таблиці.

Основні форми і методи державного регулювання капіталістичної економіки

Кейнсіанство	Неолібералізм
<p>а) жорстка податкова політика, включаючи прогресивно зростаючі податкові ставки на доходи підприємців;</p> <p>б) збільшення бюджетних витрат на стимулювання виробництва, включаючи створення потужного державного сектору економіки, а також на соціальні й регіональні програми;</p> <p>в) збільшення бюджетного дефіциту в період економічного спаду для стимулювання попиту;</p> <p>г) стимулювання зростання реальних інвестицій, особливо у високоефективній й наукомісткій виробництві, і зменшення різних форм заощаджень, не пов'язаних з економічним зростанням;</p> <p>д) жорсткі адміністративні заходи, спрямовані на обмеження монополізму та регулювання ринку в інтересах більшості населення (різноманітні форми пільг, заборон, ліцензування, квотування, сертифікації тощо);</p> <p>ж) підтримка ефективного (національного) виробника.</p>	<p>а) ліберальна податкова політика;</p> <p>б) скорочення і взагалі мінімізація бюджетних витрат як на економіку (в т.ч. урізання до мінімуму різних дотацій, субсидій як у регіонах, так і в галузях економіки, включаючи сільське господарство тощо), а також на соціальні потреби (перехід освіти, охорони здоров'я, комунального господарства, дошкільних установ і навіть пенсійної системи на ринкові відносини і т.п.);</p> <p>в) неприпустимість в принципі бюджетного дефіциту;</p> <p>г) скасування будь-яких адміністративних обмежень, що заважають свободі конкуренції та підприємницькій діяльності;</p> <p>д) свобода пересування капіталу як усередині країни, так і між країнами;</p> <p>ж) повна лібералізація овнішньоекономічної діяльності. Ліквідація неефективних виробництв, у т.ч. через систему банкрутств.</p>

У цьому контексті слід зазначити, що для кейнсіанства (і його варіантів) характерно те, що держава в особі компетентних регуляторних органів є активним і рівноправним економічним суб'єктом ринку. Головне завдання державного (адміністративно-правового зокрема) регулювання національної економіки – підтримка й формування ефективного попиту з метою забезпечення сталого помітного економічного зростання, в тому числі й захист доходів населення та вітчизняних підприємців тощо.

Концепція лібералізму навпаки в різних його формах, включаючи такий модний нині напрям, як монетаризм, має генетичний зв'язок з теорією вільного ринку, вільної конкуренції А. Сміта і А. Маршалла. Представники цього напрямку вважають корисним мінімізувати адміністративно-правовий вплив на підприємництво, не схвалюють його

глибоке проникнення в ринкову економіку, не допускають широкого втручання державних органів у будь-які сфери (галузі) промисловості та підприємництва. Держава, на їхню думку, в цілому необхідна, але роль її в економічному розвитку не визначальна. Прихильники різних концепцій лібералізму бачать економічну роль держави лише в нагляді за дотриманням законодавства щодо функціонування ринкової економіки.

Варто підтримати висновок, який підводять П.С. Єщенко і А.Г. Арсеєнко [5, с. 30], що жодна з цих концепцій у реальній економічній практиці в чистому вигляді ніколи не застосовується, оскільки життя є завжди складнішим і різноманітнішим будь-які теоретичні концепції.

Аналізуючи макроекономічні показники, що згадані на початку статті, можна також підсумувати, що для України, як і для колишніх держав соціалістичного табору, інституційне будівництво більшою мірою вдається реконструювати як процес вибору політичного рішення. Останнє розглядають передусім як вибір системи правління із співвідношенням сил між демократичною опозицією та елітами старого режиму, що змінюється під час зміни системи. Враховуючи таку специфіку, для аналізу українських суспільно-політичних перетворень варто підтримати тих дослідників, які стверджують, що цілком прийнятним виявляється теорія акторів (у розумінні дослідників – головних дійових осіб), звичайно, доповнена аналізом контекстуальних (соціокультурних та історичних) умов [13 – 15]. Додатковим аргументом на її користь є і те, що в колишніх постсоціалістичних країнах відрив між політичними елітами та широкими верствами громадськості зазвичай значний, що нагадує латиноамериканські політичні устрої. Участь широких верств громадськості, переважно ситуативна, посилюється під час критичних політичних періодів, після чого спостерігається падіння політичної активності громадян. Яскравим прикладом такої участі широких верств у політичному процесі стали “помаранчеві” події кінця 2004 – початку 2005 років, коли під тиском широких верств відбулась зміна українського державного керівництва, а також нинішні події Євромайдану. Водночас, сам “спалах” активності “помаранчевих” подій 2004 – 2005 років не спричинив помітного зростання ступеня самоорганізації громадян, а згас після стабілізації суспільно-політичного процесу.

Визнання слабкості і недорозвиненості громадянського суспільства в постсоціалістичних країнах вже стало звичною справою сучасних політологічних, правових і соціальних досліджень. Втім, розвиток громадянського суспільства виявляється неодмінною умовою розвитку і зміцнення демократичних інституцій постсоціалістичних країн. Враховуючи цю обставину, аналіз динаміки становлення громадянського суспільства під час демократизації суспільно-політичного життя набуває особливого значення. Можна погодитися з думкою [13] про те, що це повною мірою стосується і демократичних перетворень в Україні, зокрема, і сфери підприємництва тощо.

Варто також підтримати думку [16] про те, що виявляється неадекватним просте перенесення західних моделей облаштування суспільно-політичного життя, оскільки воно не враховує 1) історико-культурної специфіки східноєвропейських країн та 2) поточних змін у механізмах функціонування сучасних демократій, де в останні десятиліття дістав вираження новий комплекс проблем, наприклад, в різних галузях соціальної політики, навколишнього середовища, у сфері підприємництва тощо, а також варто враховувати послаблення демократичного представництва, рівень корупції тощо. Загострення старих і поява нових проблем у розвинених демократіях набула формулювання у концепції “суспільства ризику”, яка була покликана врахувати принципово нові умови і особливості соціальних процесів за умов Другого або Пізнього Модерну [16].

Справедливим представляється і те, що для України, як і інших постсоціалістичних держав, проблема переходу до демократії та соціально-орієнтованої економіки (чесного підприємництва також) ускладнюється, стаючи комплексом задач, пов'язаних з низкою специфічних ризиків. Мається на увазі таке.

Перший ризик дістає вираження у дефіциті адекватних передумов. Передусім ідеться про дефіцит права, що створює простір для “тіньового” сектору, сприяючи поширенню корупції. Слід також зазначити і про наявність дефіциту знань та інформації щодо політики трансформації, що пов'язано з теоретичною нез'ясованістю особливостей переходу від соціалізму до ліберальної демократії в політичній теорії.

По-друге, зміни соціальних і політичних інституцій зумовлюють ризик прийняття управлінських рішень.

По-третє, оскільки соціальні інновації здійснюються шляхом запозичення західних зразків, існує ризик браку адекватних правових форм та засобів [13].

Узагальнено можна і варто стверджувати, що успішний перехід від авторитаризму до демократії здійснюється шляхом виокремлення кількох послідовних фаз: лібералізації, демократизації та консолідації. Кожна з цих фаз являє собою ідеальний тип, якому властиві певні характерні риси (див., наприклад [17, с. 40]).

Висновки.

Підсумовуючи результати проведеного лаконічного аналізу, слід відмітити, що одною з визначальних особливостей інформаційно-правової складової відносин у сфері підприємництва у сучасний період є те, що цим відносинам властива одночасність політичних та економічних змін, чого, наприклад, не було під час становлення демократії в країнах Західної Європи. Додатковим чинником, що ускладнює перехід до сталої демократії та соціальноорієнтованої економіки (чесного підприємництва також) є нерозвиненість та невизначеність громадянського суспільства, а також нав'язування як певних економічних моделей розвитку, так і варіантів демократичних трансформацій громадськості та суспільству України ззовні (як зі сходу, так і з заходу). Зазначене в Україні відбувається поряд з певними вадами та перепонами щодо об'єктивного та однакового усвідомлення та розв'язання зазначеної проблематики в різних регіонах України (різних верств населення тощо).

З іншого боку, здійснюючи аналіз ролі державного впливу (господарсько-правового, адміністративно-правового, інформаційно-правового) на підприємництво, доречно звернутися до досвіду державного регулювання економіки й підприємницької діяльності в індустріальних країнах, де процеси державного втручання в економіку відбуваються протягом тривалого часу (див., наприклад [18, с. 122-173]).

Використана література

1. Акімова І.М. Проблеми української економіки: внутрішні суперечності чи результат світової фінансової кризи? : матер. експ. диск., 17 жовт. 2008 р. / І.М. Акімова ; за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2008. – С. 30-35.
2. Бураковський І.В. Проблеми української економіки: внутрішні суперечності чи результат світової фінансової кризи? : матер. експ. диск., 17 жовт. 2008 р. / І.В. Бураковський ; за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2008. – С. 42-45.
3. Легеза Я.О. Державне управління за умов трансформації владних відносин // Політологічний вісник. – 2007. – Вип. 24. – С. 212-224.
4. Юлдашев О.Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні : монографія / О.Х. Юлдашев. – К. : МАУП, 2005. – 336 с.

5. Єщенко П.С. Нова *парадигма розвитку економіки* – настійливе веління нашого часу / П.С. Єщенко, А.Г. Арсеєнко // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 28-47.
6. Розова Т.В., Барков В.Ю. Специфика становления гражданского общества в Украине. – Одесса : “Юридична література”, 2003. – 336 с.
7. Офффе К. Дилемма одновременности: демократизация и рыночная экономика в Восточной Европе. Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей : в 2 т. – Т. 2. – СПб.-М.-Берлин : Европейский университет в Санкт-Петербурге, 2003. – 368 с.
8. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики ; [пер. з англ.]. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 549 с.
9. Парсонс Т. Система современных обществ ; [пер. с англ.]. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
10. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский. – М. : РОССПЭН, 2000. – 320 с.
11. Фінклер Ю.Е. Мас-медіа та влада : технологія взаємин. – Львів : Аз-Арт, 2003. – 212 с.; Цаллер Д. Происхождение и природа общественного мнения. – М. : Институт фонда “Общественное мнение”, 2004. – 559 с.
12. Меркель В. Теории трансформации. Структура или актор, система или действие? Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей : в 2 т. – Т.1. – СПб.-М.-Берлин : Европейский университет в Санкт-Петербурге, 2003. – С. 55-88.
13. Легеза Я.О. Особливості взаємодії громадської думки та влади в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з політ. культури і ідеології : 23.00.03 / Яніна Олександрівна Легеза. – К., 2008. – 177 с.
14. Куглер Ричард Л. Национальная безопасность в условиях глобализации хаотического мира: действия США и Европы. Единство Запада и трансатлантическая безопасность – перед лицом испытаний. – Центр им. Маршалла, 2002. – № 4. – С. 24-36.
15. Купцов А. Манипулятивная составляющая социального взаимодействия в контексте политического маркетинга // Социология : теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 2. – С. 27-36.
16. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
17. O’Donnell G., Schmitter P., Whitehead L. Transitions from Authoritarian Rule. – Baltimore, London : 1986. – 345 p.
18. Баклан О.В. Адміністративно-правове регулювання у сфері підприємництва : теоретико-правовий аспект : монографія / О.В. Баклан. – К. : Магістр-XXI сторіччя, 2011. – 336 с.

~~~~~ * * * ~~~~~